

Радован ВУЧКОВИЋ*

ПОЕТСКА ПРОЈЕКЦИЈА

Књажеске канцеларије

Књигу песама *Књажеска канцеларија* објавио је Радован Зоговић два наест година (1976) после збирке *Тражим помиловање* Десанке Максимовић и десет после *Каменог спавача*, Мака Диздара. И с једном и с другом се додирује историјском темом и припада истом типу песничких историјација књижевне грађе које су честа појава управо у том времену. У све три књиге поставља се питање односа власти према поданицима и то у средњовековној и нововековној држави. У књигама Радована Зоговића и Десанке Максимовић власт је оличена у ликовима двојице познатих српских владара: цара Душана и Милоша Обреновића.¹ У Диздаревој збирци не постоји репрезентативни носилац власти, али се ова, као слепа сила, обрачунава са носиоцем духовних вредности – са каменим спавачем посредством чијег медија говори песник. Изван општих тематских сродности, три књиге се међусобно веома разликују и одражавају природу поетике и начина певања три даровита и оригинална песника. Најнеобичнија је, чини се данас, књига *Књажеска канцеларија* Радована Зоговића.

Необична је утолико што се не може у потпуности одредити жанр коме припада, као ни успоставити строга граница између прозног и стихова-

---

* Академик Радован Вучковић, АНУРС.

¹ Зоговићева књига *Књажеска канцеларија* објављена је знатно доцније од *Тражим помиловање*, Десанке Максимовић. И у њој се примећује колико је Зоговић хтео да сачини нешто друго од збирке Десанке Максимовић. И Миљан Мојашевић с разлогом говори поводом једне Десанкине песничке забелешке „о пријатељском спорењу песника Зоговића и песникиње Десанке Максимовић” (М. Мојашевић, „Уз Десанкину елегију ‘Наставак разговора’”, Радован Зоговић – *Живот и стваралаштво*, Подгорица, 1998, стр. 18). Ако се уважи Зоговићева напомена да је његова књига настала између 1969. и 1973. године, онда се може претпоставити у којој мери је била опозиција збирке *Тражим помиловање*.

ног израза. Необична је по разноврсности песничких форми које су у њој заступљене, као и по композиционом уланчавању песама у јединствену структуру књиге. Исто тако, необичан је начин на који уводи историјску грађу и преображава је у ткиво песама – ближи прозном него песничком изразу. Али те необичности Зоговићеве *Књажеске канцеларије* не делују тако кад се посматрају у контексту еволуције његове експлицитне поетике и особености артистичког дара песника и његове припадности међуратној књижевној левици и њеном настојању да буде критична према свим негативним друштвеним и историјским појавама и личностима и да своје судове о томе заснује што егзактније и искаже чак и непесничким језиком, у традиционалном смислу тог појма.

Зоговић је припадао нараштају песника који је после почетних анархија експресионизма, дадаизма и надреализма обнављао интерес за песнички занат, одбијајући ипак симболистички езотеризам и чисти ларпурлартизам, али наглашавајући удео техничко-технолошке конструкције и радно усмереног, рационално вођеног процеса у коме настаје песма. Чак и наслови двеју Зоговићевих збирки *Пркосне сиропе* и *Арђикулисана ријеч* симболични су и упућивачки. Првим се строфна форма функционализује у масивној количини језичког материјала, ширег од стиха, даје се задатак да пркоси, да се збија и избија у рафалима речи (не у стиховима), који ће шибати по злоћудностима света и видљивом и знаном непријатељу. Другим се насловом ставља до знања читаоцу да се не праве *леје њесме* већ *арђикулишу речи* – слажу се у поретке, у гроздове сродних лексичких маса, чији је задатак буђење смисла. Истовремено, ако се појам *арђикулације* протумачи и као чин *свесној* артистичког рада, међусобног усклађивања речи, а притом се подразумева артизам песама збирке *Арђикулисана ријеч*, онда се јасно може уочити и Зоговићева еволуција од некада местимично дилетантског односа према чину писања, кад је он као творац био у акцији, кад за потребе тренутка фабрикује стиховане прогласе, или атакује на неправде, до доцније сувереног, смиреног, кабинетског радника у тишини и упражњавању нечега што није само потреба и афирмација узбуђеног и емоцијама богатог субјекта, већ и напорно промишљање и занат.

Зато не треба да изненаде читаоца ни Зоговићеве песме у којима дефинише начела и природу своје поетике – одређује јој смисао, али и указује на технику састава, на функционисање речи, стихова и строфа: сваког са *својим* задатком и специфичним зоговићевским артикулационим сазвучјима. Могле би се издвојити у том погледу две песме из књиге *Суиријет за сјушра*, „Јаружар над Волгом” и „Опет то, али друкчије”. Стављене су једна уз другу, па су, без сумње, део јединствене замисли, у којој је, у првој, сим-

болска вредност *машина* јаружар, која чисти дно река, а у другој *земља*. Додир тих наизглед антиподних категорија *машинској* и плодног земаљског, никако није случајност у Зоговићевој поезији. Пре је од *суштинској* значаја: футуристички машинизам прожима се у њој са геоцентризмом у знаку рационалних геометријских, прецизираних конструкција-симболичних и стварних носилаца смисла.

У првој песми песник би хтео да буде машина јаружар, „што из ријеке пијесак вади”, да „опрезно, широко, до врха гњата блатан, рукама креће”, чак да га „крути тишња”, да се „трза и стреса” кад „ситна га језа хвата”. Хтео би, истовремено, да „пјесме багери буду, строфе – осмозубе, осморуке прегршти за пијесак” и да тако „под седмом дубином”, „пијесак износе, дубину ријечима чисте”, понекад „извуку седеф шкољке”, а да зубци-риме отворене, испод ријетке седмослојке, у сусрет једна другој, тежећи скопчању пошто-пото иду напорно, незаушљиво, и све ближе, и скопчају се, јер само скопчане „пијесак изнесу” и „с њим шкољке”. У другој песми песник би хтео да буде земља. Гледати *одозго* и тако видети како се све изнад земље расцветава у геометријске конфигурације. Новозагледана реалност над земљом, која се збира из њених сокова, опет је једна математизована представа органички конструисане песме и њених делова. Богатство облика над земљом алегоријска је замена за поезију јер сада је „сва у кошевима кварт-формата, у стиховима откосима, у навилцима, навилцима, навилцима”, „у стрницима сва, у сноповима на сунцу, осилцима, врзинама, крстинама”, „сва у квадратима преораним, преглачаним за строфе новог расада по стрнику”, „сва у млазевима кукуруза, у млазевима из млазева”, „и из лукаве шкољке пера – класак, бојажљив – срок што га из себе редак тјера”.

Машина и *земља* су у две песме, колико год различите по саставу и смислу, метафоре или алегорије духовног конструкта песме, приближене утолико што јаружар вади бисерје шкољки из речне утробе, а земља избацује из себе богатство и човек их слаже и разлаже у ритмичким замасима, у геометријским скалама. На крају и рад машине и земље визуелно дочарава технику функционисања и природу поезије каква је Зоговићева. Све је у њој у знаку оштрих засека и убода, зубатих глежњирања, тешких али прецизних и рационалних извођења и слагања богатих земаљских прерађевина, добијених уз напорну шкрипу точкава и зубаца при уланчавању речи ритмова, који одбијају непоетичношћу, храпавим звуком, али фасцинирају неком грубом земаљском лепотом. У том *двојству* симболичне поетичке слике садржано је и двојство Зоговићеве поезије: њен футуристички машинизам и конструкционизам, на једној страни, и епски тра-

диционалистички геомистицизам, са свим обиљем флорарних симбола и архаичког лексичког блага, на другој.

У структури Зоговићеве поезије прво својство очитује се у јасном плану творевине, у прецизној и рационалној конструкцији композиције, у одмереном слагању различито интонираних поетских садржаја – све са циљем да се што ефикасније профилише песников критички однос према негативним друштвеним феноменима и моралним и антрополошким деформацијама. Можда се нигде тако добро и на ширем плану не уочава Зоговићев конструктивистички артизам, на начин како га је програмирао у програмским песмама, као и у књизи *Књажеска канцеларија*. И у тој прозаизираној поеми Зоговић је остао веран концепту међуратне, активистичке и ангазоване литературе, потврђујући га документаристичким стилем. Међутим, за разлику од репортажног документаризма и веризма у међуратној литератури, у *Књажеској канцеларији* у питању је историјска документација коју песник преводи у артистички снажну конструкцију, замењује публицистичко-журналистички жаргон архаичким славено-српским и руско-славенским речима и фразама, како се писало у Србији почетком XIX века, кад је Вук Караџић почео битку за реформу писмености. Реч је, наиме, о Милошу Обреновићу и његовом деспотском понашању и акцијама, у којима демонстрира самовољу у шиканирању и уништавању људи – све то изречено језиком писаних докумената, незнатно стилизованих, обликованих у саркастичке опсервације и снажне веристичке слике.

У свему томе читаоца посебно фасцинира начин монтаже појединих слика у поетску целину. Јасно се истичу два типа песама у *Књажеској канцеларији* карактеристичних за Зоговићеву поезију и раније. Један је тип у облику критичког, полемичког исказа, у коме се објективистичким снимком ситуације, са низом драстичних веристичких детаља, реконструише централни лик и стварност живота, што му омогућава да се игра другима, да их бије и убија кад зажели. Серија ситуација, представљена тим веристичко-критичким и саркастичким начином, чини оно што се назива јавном активношћу Милоша Обреновића, што се одиграва негде у службеним просторијама, – оно канцеларијско. Други, мањи део, песме су елегичког, баладичног карактера, у којим се поетски ефектно евоцира „внеканцеларијско” – у слободнијим и меким тоновима лирике шти-мунга, некад у пасторалним и идилским сликама. Оживљава се чаролија снега који се тихо слаже као бескрајни „застирач од лаког плавог када с тишином” или „свитање у лугу Радовањском”, или фолклорно-ритмички покрети при узгртању кукуруза на земљи што је „прво божја па агина” или слика воденице што се окреће у замасима док Милојко Ђак лежи мр-

тав погођен књажевским куршумима. Те типске Зоговићеве песме (критика – полемика и елегија – балада) уводе свежи и окрепљујући дах природе и сцене стварног људског битисања у готово нестварни и гротескни, у претераној натуралистичкој оштрини, сценариј Милошевих заврзлама, сличних призорима из Шекспирове драме.

Дајући у деловима канцеларијских и дипломатских глумачких закринкавања речи различитим представницима власти, па и Турцима, које Милош подржава у обрачуна са балканским устаницима, Зоговић је варирао разне врсте песме у истом типу певања, што му је омогућавало да у укупној конструкцији поеме оствари разноврсне поетске и језичке валере. Језик сваког говорника (или групе) спецификован је на тај начин што је за њега пронађена адекватна песничка форма. Тако Ахмет-ага јагодински пише свом посинку Милошу у форми *рубацие*, са источњачком строфом од четири стиха и римом *ааба*, као и слаткастим, претворним фразама оријенталца, док Марашли Али-паша и Ибрахим-паша дају „сину Милошу очинске савјете” у форми песме у дистисима – газела. На тај начин, ствара се слојевита слика целине, разноликости у јединственој визији живота једног времена, у коме господари бескруполозни диктатор, чија се самовоља огледа и у садистичком уживању и мукама других.

Можда су у *Књажеској канцеларији* и најупечатљивије оне сцене у којима се приказује физичко страдање невиног човјека. Зоговић и ту слику и исказе различито интонира. Или су то монолози самог књаза, његових послужника и Турака-пријатеља, или су реакције жртава погођених његовом осиношћу („Тужба сирмака Микаила Јовановића књазу Господару”, „Црногорци пишу писмо књазу Милошу”), или су писма, и слично – свако у својој језичкој варијанти. На основу свега, ствара се укупна слика времена, политичких и друштвених прилика, дипломатских потеза, а даје се и негативна дијагноза моралне анархије у вишим дворским круговима. Но, ван те конкретне слике времена, Зоговићева поема садржи и оцену самовоље, чија конотација има шире антрополошко и историјско значење, поготово паралелизам повучен између *вођа* (Карађорђа, који извршава чин оружаног устанка, и Милоша, који лукавим дипломатским потезима, желећи мир по сваку цену, дискредитује величину аутентичне револуције). Уметнуте песме-елегије и баладе делују ту као лирски интермецо којим се сугерише струја једног вишег, природног и праведног живота који тече изван канцеларијских зидина: у слободном простору, у пољу, уз воденицу, на радном задатку. Зато је, у смислу мајсторске монтаже документаристичке грађе, логично да се цела композиција поеме отвори и затвори са две слике различите садржине које делују као пролог и епилог у неком нељудском историјски костимираном позорју. Пролог је

песма „Чаролија снијега”, која се одвија у елегичним тоновима импресионистичке симфоније, чију ритмичку градацију одређује непрестано падање снега што прекрива све па и „уснуле мртве главе на кољу зида” и као да потиरे и прекрива белином и заборавом васцели земаљски простор. Епilog је, међутим, врста веристички засноване песме што подсећа на кратку гротескну баладу. То је „Епитаф Николици, књаза Милоша берберчету”, који лежи „у гробу незаном”, чија дужност ”бјеше да књазу приноси додаје воду за сапираје”, а једном се, „због дечачке растресености”, „Господар опари отпозади”, због чега „Николицу даде тући пет дана по тридесет и један штап” и он од тога издахне. Заборава нема и не може бити.

Но, посебну арому *Књажеској канцеларији* даје аутентичност архаичног језика, преузетог из докумената. То је компонента *традиционалној* унета на модеран начин, различитим техничким операцијама, чија је значењска фреквенција знатно шира од преузетог аутентичног историјског материјала. Песнички интерпретирана факта теже, једним својим делом, да преузму улогу свевременске алегорије, у којој би се не само препознавали знаци Миолошевог доба већ и свега што му је следило и што се одиграло за песниковог живота – дакле, и данашњег актуелног времена. Објективност исказа и алегоријски постављене слике не искључују асоцијације које „подмеће” читаоцу песник више од пола свог века искључен из јавног живота. Неку врсту алегоријских сигнала садрже циклуси песама о Његошевом потуцању до Русије и натраг, као и записи на маргинама Дантеове *Комедије*, особито кад дозволи да сам песник проговори („Данте Фиренци”), или кад Копанеј у седмом кругу *Пакла* истрајава у ставу побуне, отпора, непокајања („Какав жив бијих, такав сам и у смрти”).

Зоговић није хтео да уведе властити песнички лик у *Књажеску канцеларију* и експлицира своју поетику, што је учинила Десанка Максимовић у збирци *Тражим њомиловање*. Тиме би учврстио песнички или чак поемички карактер књиге *Књажеска канцеларија*. Али њему је било важније од тога да што потпуније и објективније представи Милоша Обреновића и његов сурови начин владања поданицима и обрачуна са неподобнима. Вођен том намером Зоговић је писао роман у стиховима, што би била најбоља карактеристика тог дела. Зоговић је такав роман склапао од фрагментарних исказа који су макар што се тиче главне осе композиције и односа канцеларијских и „внеканцеларијских” слика постављени контрастно у односу једних према другима. То је први критериј на основу кога је Зоговићево дело компоновано: измена канцеларијских и „внеканцеларијских” делова.

Ако се дешавања у књизи следе историјски, уочава се изван хронолошки редослед. Прве две песничке целине уводе читаоца у радње и

у време пре Карађорђевог погубљења („Димитриј Георгијевић књазу Милошу”, „Милостивејши књаз и господар сам са собом”). После једног „внеканцеларијског” интермеца следи „Угодни књаза Милоша разговор с Карађорђевог главом” и „Једногласно трогласије”, где је реч о ефектима који ју чин погубљења и мртва глава некадашњег вође изазвали код београдског везира, код Милоша Обреновића (он смишља како пред Русима да оправда убиство) и митрополита београдског, великог Карађорђевог противника; потом у песми „Рубаи” је” извештај” Ахмет-аге јагодинског о пошиљци још једне мртва главе Милошу: „хајдука попа Саве”.

Овде се, дакле, уочава извесна хронологија догађања и она би се могла следити и даље ако би се прецизно идентификовали, на основу историјске грађе, догађаји у појединим песмама, односно сликама из доба Милошеве владавине. Једну серију слика прекида „внеканцеларијски” интермецо, па се варирају теме мирнодопског времена кад се Милош Обреновић ослободио великог противника и море која га је притисла с њим, и труди се да угуши сваки отпор и отклони силом и батинама неподопштине, како их он схвата, код својих непослушних поданика. Могло би се стога рећи да је у тој делимичној хронологичности садржан други принцип композиције *Књажеске канцеларије* и оно по чему би се то дело могло одредити као наративно романсијерско остварење у стиховима.

Дале би се песме или песничке слике *Књажеске канцеларије* међусобно диференциране према томе какве су исказне врсте. Знатан део су Милошеви солилоквији или самоговори, друге су наредбе потчињенима, треће одговори појединаца или скупина суровом самодршцу (Вук, Црногорци), или су исписи из протокола и слично. Учествује, дакле, у историјској радњи мноштво ликова окупљених око главног протагонисте, што је опет одлика наративног дела, односно романа у стиховима.

Међутим и поред назнака хроничарског излагања и концентрације радње око главног актера, тешко би се могло говорити о класичном типу романа у стиховима, а пре о модерном или чак постмодерном мозаичком прозном остварењу, чије су слике и призори, у облику посебних песама, распоређени без чвршће логичке повезаности и сукцесивности. На постмодернистички поступак подсећа Зоговићево пасионирано ослањање на документарну грађу, чак и преписни карактер појединих делова и детаља унетих у песме и стално позивање на аутентичне податке у делима историјског карактера којима се писац служио при писању *Књажеске канцеларије*.

Уосталом, Зоговић је у „Ауторовој напомени” навео обимну литературу која му је била потребна при писању тога дела. Назвао је своју књигу циклусом, вероватно у недоумици, у који постојећи жанр да је сврста и узгред је напоменуо да су песме настајале комбиновањем факата или па-

рафразима историјских докумената, или дословном употребом позајмљених реченица: „У цјелини је ‘измишљен’ само извјестан дио циклуса, али ‘измишљен’ на основу стварних општих односа и поступака ..., или с неком конкретном чињеницом као полазном тачком... Укратко, у цијелом циклусу нема ниједне пјесме иза које или у којој, у овој или оној форми, не стоји историјска стварност или писани документ”².

Колика је само разлика између таквог приступа историјској грађи и приступа Десанке Максимовић Душановом законуку у збирци *Тражим њомиловање*. Максимовићева се само у двадесет и четири од шездесет и осам песама непосредније ослања на тај једини документ који јој је служио као извор за теме и мотиве збирке. Остале песме слободно су испеване или допевавају оно што би се могло односити на Законик. Зоговић, напротив, поступа као акрибични научник, истражује историјску материју, врши селекцију и у многим случајевима уграђује цитате и детаље у ткиво песме. Поступа као доцнији постмодернистички романијери које су често оптуживали за плагијате, као што је случај код нас са Данилом Кишом. Он се у одбрани самога себе позвао, између осталог, и на Иву Андрића, односно на студију Мидхата Шамића *Историјски извори „Травничке хронике”* који је акрибичним радом показао како је Андрић уградио бројне цитате и пасаже из докумената у текст свог романа.

Управо је *Травничка хроника* роман мозаички компонован и заснован на историјској грађи, па тиме у сродним поступцима постмодернистичког романа. Ипак, *Травничка хроника* открива суштинске разлике између таквих књижевних творевина и доцнијих покушаја у сличном процедуралном стилу. Постмодернисти сумњају, наиме, у истину историографских истраживања и њихова реконструкција прошлости служи као доказ непоузданости историјских записивања која се међусобно искључују и свако има своју истину, а романијер, суочавајући их, у игри чињеницама, пародира, у ствари, цео историјски шаролики миље, увлачећи тако на споредна врата фантастику која обеснажује све речено и записано. Зоговић, као заговорник реалистичке књижевне концепције, има пуно поверење у историографске истине и настоји да њихове одјеке што верније укључи у властити песнички исказ. Чињенице му помажу да истинито прикаже главни лик, али и остале протагонисте свог романа у стиховима. Зоговић има поверење у ту истину и зато је са ентузијазмом износи на видјело дана, уверен да је једна и јединствена.

Чак и летимичан увид у историјску грађу којом се служио Зоговић уверава читаоца како је помно трагао за појединостима којима би се у не-

² Радован Зоговић, *Књажеска канцеларија*, Титоград 1976, стр. 113/114

готивном светлу приказао Милош Обреновић и они који су га слепо слушали и извршавали његове задатке и наредбе. Занимљиво је, на пример, да је у књизи Милоша Црњанског *Свети Сава*, где је представљен живот, лик и дело првог српског просветитеља, Зоговић пронашао на крају непуне две странице са описом Милошевих настојања да по сваку цену натура прославу тог свеца у школама. Милош је издао наредбу Јагодинцима од 17. јануара 1817. године: „У тој наредби Кнез је за оне који неће у цркву одређивао двадесет пет батина и двадесет пет гроша за цркву”. А пре тога Црњански је записао: „У својој наредби од 5. фебруара 1827. године он је за све оне који не би дошли у цркву, на дан Светог Саве, и дућан свој затворили, одредио да не само глобу цркви плате, но апсом и телесном казном каштиговани буду”³. Из ова два исказа Зоговић је склопио наводни мото Црњанског: „Кнез Милош, самоук, високо цени просвету... и за оне који неће на Светог Саву у цркву, одређује двадесет пет батина и двадесет пет гроша за цркву”⁴. Пародирао је потом познату светосавску песму „Ускликнимо с љубављу”.

Највише се Зоговић, поред исписа из Милошевих протокола, служио обимном тротомном монографијом *Милош Обреновић* Михаила Гавриловића. Чак је и понека историчарева фуснота била довољна песнику да је разради у песми. Тако Гавриловић у фусноти број 889 од 25. маја наводи писмо јагодинског војводе Ахмет-аге у коме каже: „И сада ти праћам радосни глас, како ћеш очима видети, попа Савину главу, који је против вас и нас био, и вама мучно било и нама, тако сад да се мало развеселиш ... А ето праћам Арив-агу к вама на мужде и казаће за све како је било...”⁵. У поменутој песми под насловом „Рубаи” Зоговић песнички разрађује исказ из фусноте, подвлачећи курзивом делове који су задржани из текста:

*И наш и ваш њројивник бјеше – бусија, ноћна авет!
Не хтје да се Срби у рахатлуку радом баве.
И вама мучно било. И нама мучно било.
Муштулук: глава хајдука попа Саве!*⁶

Све то говори да је *Књажевска канцеларија*, ако се жанровски дефинише и као историјски роман у стиху, ипак специфично дело те врсте. Настало је као градитељска монтажа из историјских података и подсти-

³ Милош Црњански, *Свети Сава*, Београд, 1934, стр. 153/152

⁴ Радован Зоговић, *Књажевска канцеларија*, стр. 34

⁵ Михаило Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. I, Београд, 1908, стр. 339

⁶ *Истио*, стр. 21

цања и сложено из фрагмената у мозаичку структуру чија научничка заснованост упућује на поступке постмодернистичких романијера који се оглашавају масовније управо средином седамдесетих година, кад и Зоговићево дело. *Књажевска канцеларија* је, међутим, творевина произишла из ауторових чврстих одредења за реалистички концепт приповедања и за једну истину која му дозвољава да објекат приче, тј. лик Милоша Обреновића, види из само једног угла и да га таквог представи на основу властитих изјава и на темељу писама других, као и његових наредби и записа у протоколима.

Околност да се песник и приповедач концентрише на лик главног јунака и да ваја његов психолошки и политички портрет, указује колико је његово дело усклађено са начелима реалистичке поетике приповедања. Све песник-приповедач чини да покаже грозоморно понашање једног властодршца који је прихватио положај турског слуге и заједно са Турцима се обрачунава са својим сународницима, поготово са онима који су имали неке везе са Карађорђем и његовим устанком. Искључиво средство Милошеве владавине јесте принуда и уништавање непокорних и противника. Притом тиранин, како га представља Зоговић, не бира средства мучења и демонстрира свирепост која се граничи са садизмом, као у песми „По налогу врховном сентенција”, где одлуком захтева да се сурово казне „сви који рђаве ријечи зборе, који би да покваре тишину нашу, који у мисли виде мишарски нож и метак”. Оне који туку треба поредати, по Милошу, у два реда (сумњиве калфе, пандуре, момке жустре) и дати им шибе, па пустити кажњенике да пролазе између редова и да ударају што је могуће жешће и чешће:

*Случи ли се, понекад, да кривац, док се батине не намире,
падне, и ледена вода не хасни, ил' се чак случи гибел –
такав се, тај час, на носила положи, и што шире,
и даље се, до краја, проноси кроз шибе.*

*Носи се и шиба: без иједног ударца мање, без иједног
засјека мање – било то мртво тијело ил' само обамрвше.
Носи се, шиба и кад још стреца, и кад је на све ледно,
јер књажева се и божја морају да наврше.⁷*

Портрет Милоша склапа Зоговић на основу његових изјава, наредби, писама, упута, али и на темељу обраћања других (најчешће писмено) било

⁷ *Истио*, стр. 50

да је то Вук Караџић у саморазговору, при коментарисању Амициних карактеристика у пасошу („Вукова напомена под текстом”, „Вук ... о пасошу испраћајном”), или писмо које Црногорци пишу Милошу пребацујући му што их назива лудовима и дивљацима и што „на чанку турском нису лижичанци”, као што Милош јесте. Милоша портретишу и речи у писмима оних који га тетоше, лажу из страха или му ласкају како би извукли корист од таквог понашања, било да су то турски великодостојници или устрашени његови поданици као што је Тома Вучић у песми „Једно верховно решеније, једно покајање ...”, или ласкавци из најближе околине који су средство његовог терора („Њиховој свјетлости од Амице китњасто писмо”).

Као и у правом роману актери радње су различити, па су чести прелази из трагике у комику. Комично делује Милошево настојање да ухвати луталицу и бунцију Јована Петровића катанцију у стихованом тексту из седам делова и епилогом, које се завршава неуспехом: „Скривши се вјешто међу продану књашку јунад катанција је на скели прешао Дунај” („Књаз Милош по Србији вија Јована Петровића катанцију”). Са више хумора писана је песма или поглавље романа „Свјетлејши књаз, врапци и књажески момци”, где је реч о томе како кнежевим слугама не полази за руком да се, и поред строге наредбе, обрачунају са врапцима који ремеће послеподневни мир и одмор књажев. Или ”Извештај кнеза левачког о опасних паса истребљењу”.

Још су упечатљивије песме трагичне интонације као што су „Алексе Поповског писмо књажевој кћери” или „Тужба сирмака Микаила Јовановића књазу Господару”. У првој, бачванског господинчића Алексу Поповског сасекли су књажеви момци Шаренгаћа и Пекета зато што је написао писмо књажевој кћери, а његове скупоцене хаљине и наките међусобно су поделили. У другој, сирмак Микаило Јовановић пише Милошу писмо и тражи да њега и њему сличне заштити од сурове самовоље великаша, уверен, у својој наивности, да је кнез од њих бољи и милостивији.

Као у роману масе међуратне социјалне књижевности, у *Књажеској канцеларији* дефиљује безброј ликова различитих профила и стављених у однос према главном протагонисти – Милошу Обреновићу. Са својим исказима, без обзира на то да ли се у њиховим и туђим писмима, у извештајима, повлачи широко људско мноштво, у коме је сваки појединац нагло осветљен и представљен читаоцу, док се истовремено осветљава лик главног јунака. Тако се може рећи за *Књажеску канцеларију* да је и роман у стиховима упечатљивих ликова који су профилисани понашањем и трагичном, или комичном судбином, или пак као део Милошеве власти недвојиве од оне окупаторске.

Средство карактеризације тих ликова у Зоговићевом роману јесте језик којим се изражавају, усмено или писмено. И као што роман представља мозаик ликова, ситуација и слика, то исто је и конгломерат језика, односно варијанти истог језика са мањим или већим уделом архаичних речи или израза, које обележавају различите категорије личности, биле оне турски великодостојници, појединци из цркве, обични људи, учењаци попут Вука и слично. Поред народног језика којим се служе најчешће и Милош и Вук, али и представници народа, као Микаило Јовановић, појављују се и руско-словенски и славенско-српски језички облици, већ према сталешкој припадности јунака. Језик турских великодостојанственика богат је турцизмима, а за њих је писац пронашао и одговарајуће источњачке песничке форме песме *рубацие* и *газеле*, што њихов исказ чини претворно слаткастим. За сваку личност сходно њеном профилу Зоговић је проналазио одговарајуће песничке форме и облике строфне организације, са заступљеном римаријском схемом или се приближава говорном ритму готово кад је реч о баналним ситуацијама као у песми „Шибане за љубав незакону”, кад је Митар Марчић згрешио са поповом удовицом Јаником. Прочитавши извештај о њиховом „греху” Милош у песми овако реагује:

*Удри Марчића, оца му његовог! Размахни и ожежи!
Пред собрањем великим народа. Пред собрањем!
Нека свој језик изије. Нека исповраћа загрижени језик.
Двјеста – и ни за један да не смање!*

*При жени својој законој услачиле му се жене туђе.
И чије? Удовице попове ! Да у чин удари мртву попу.
Па ће, ја шта ће, с временом и дијете ... Вруће, вруће,
Нека за гријех курчев гузица плати глобу.⁸*

Ове катренске строфе су са укрштеним римама. Али толико су прозаизирани и помињањем скарадних речи и уопште говорним начином изражавања – да се песнички ритам готово губи, а остаје само нарација.

Разноликости ликова, тема, језичког израза, метричких форми одговара и варијабилност у дужини стиха у појединим или у истим песмама. Има кратких стихова од неколико слогова, али преовладавају дуги од шеснаест, осамнаест и више слогова, што такође упућује на наративност у овом, како га је назвао писац, циклусу песама. Научно изучавање Зогови-

⁸ *Истио*, стр. 32

ћевог језика у *Књажеској канцеларији* дало би плодне резултате: потврдило би богатство лексике, многоликост жанровских облика на свим нивоима, што на први поглед може да значи тријумф анархије и деструкције. Међутим, то није случај у Зоговићевој књизи, већ пре намерна дисперзивност којом би се потврдила жеља аутора да што свестраније осветли познату историјску личност и живот епохе. То би одговарало представи једне изразито реалистичке поетике, а дисперзивност форми је оно што би било авангардно у *Књажеској канцеларији*. Чврста умереност ка изношењу непорециве истине одговарала би нормама традиционалне поетике блиске Зоговићу.

А све је то условљавало и условљава тешкоћу при жанровском одређивању Зоговићеве књиге *Књажеска канцеларија*. Она је, без сумње, један циклус, што хоће аутор. Истовремено је и збирка критичких песама, посебне конструкције, о једној важној историјској личности. Највише је мозаички роман у стиховима, који свестрано осветљава лик Милоша Обреновића, његових поданика, сарадника и противника, као и време у коме се као такав могао формирати.

Radovan VUČKOVIĆ

DIE POETISCHE PROJEKTION UND DIE NARRATIVE
KOMPONENTE DER KANZEL DES FÜRSTEN

Zusammenfassung

In diesem Aufsatz wird das Problem des Genres Radovan Zogovićs Dichtersammlung *Knjažeska kancelarija* thematisiert. Der Autor ist überzeugt, dass das zugleich ein poetisches und ein narratives Werk ist. Er interpretiert das Werk *Knjažeska kancelarija* zuerst als eine dichterischer Bildung und dann als ein spezifischer Roman in Versen über Fürst Miloš Obrenović und seine despotische Regierung in Serbien in der ersten Hälfte des nuezigsten Jahrhunderts. Man wird in Hinblick auf diese Tatsache zwei Merkmale des Dichterromans Zogovićs hervorheben: erstens, das ist ein realistischer Roman und zweitens, in Hinsicht auf Strukturmerkmale, das ist ein Roman der postmodernistischen Prägung.

